

חיוב שונות של מעשרות שאינן מצטרפות, [כי ברור שכשאמרו 'דאורייתא ודרבנן לא מצטרפי', לאו דוקא הוא, אלא כל דרגת חיוב שונה אינה מצטרפת, גם אם כולם מדרבנן, אלא שזה חד דרבנן וזה תרי, כגון מעשר דגן בזה"ז עם מעשר ירק. וכ"כ החו"א], אם כן כשמחלל הכל על מטבע אחת, יש מקום לחשוב שאין כאן צירוף, שכל סוג מעשר חל על חלק מאותה פרוטה, ויצטרפו לחלל כל מעשר של דרגת חיוב מסוימת בפרוטה לעצמו. כיוצא בזה נסתפק אם ניתן לחלל שתי פרוטות של מעשר, אחד מעשר דאורייתא ואחד מדרבנן — על פרוטה אחת.

— בבאור 'דאורייתא ודרבנן לא מצטרפי' — ע' בשו"ת אבני נזר אה"ע ריו, י.

'מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפילו בירושלים, שנאמר כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה' — במנחת שלמה (סד; סו, טו; עא, טז) האריך לדון האם המיעוט מיוחד למעשר שנטמא או שמא גם בשאר סיבות למניעת אכילה כתוצאה מאיסור, הן מאיסור הנובע מדיני המעשר עצמו, כמו שאין הבית בנוי. הן מאיסורים חיצוניים, כגון שנתערב באיסורי אכילה — גם בכגון אלו פודים בירושלים. (וע"ע זכר יצחק סי' עד, ד"ה בעברי). עוד הביא שם את דעות הפוסקים (כפתור ופרח מא; פאת השלחן; חידושי ר' מאיר שמחה בפרקנו) שבזמן הזה אין פודין בירושלים מעשר שני שנטמא, שגם ללא טומאתו אי אפשר לאכלו (וע' גם מנחת חינוך תעג, ד). והאריך לדון בדבריהם ובראיותם. ואולם כתב שידוע שאין המנהג כן, אלא פודין מעשר שני טמא בירושלים אף בזמן הזה, וכדברי הרדב"ז (ח"ב תשלא). וע"ע במובא ביוסף דעת — מכות יט, בדין פדיון מעשר שני בזמן הזה בירושלים — פירוט שיטות וחילוקי דינים.

(ע"ב) 'דנפול מחיצות' — כאן מפורש שכאשר חומת ירושלים נפלה, אין מעשר שני נאכל. ואולם הרמב"ם (בית הבחירה ו, טז) כתב שקדושת ירושלים לא בטלה, מפני שנתקדשה לשעתה ולעתיד לבוא, הלכך אוכלים מעשר גם באין חומה. והראב"ד השיגו מסוגיתנו. ובשיטה מקובצת מובא שהגמרא כאן הולכת כדעת האומר קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. ומכל מקום דברי הרמב"ם עדיין אינם מיושבים, שהרי בהלכות מעשר שני (ו, טז) הביא הרמב"ם דין 'נפלו מחיצות', הגם שפסק שאין צריך חומה. ואולם דייק הרמב"ם לפרש שמדובר במעשר שיצא ונפלו מחיצות, שאין שם מחיצות להחזירו. אבל כשלא יצא, שפיר י"ל שנאכל אף ללא מחיצות. כן נראית כוונת משנה למלך בהל' בית הבחירה שם. [ולא ביאר מדוע א"א להחזירו לעיר ולאכלו. ובמנחת חינוך תעג, ג כתב שאינו מבין תירוצו]. וע"ע חזון איש חו"מ לקוטים כ [ואו"ח קו, ח]; שו"ת משפט כהן הלכות בית הבחירה; אבני נזר יו"ד תלד, טו-יח.

דף נד

'שמע מינה חומשא מלבר ש"מ. כתנאי ויסף חמשתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה...' — ואין צריך לימוד פרטי לכל חומש וחומש שבתורה, כמו בדינים הנזכרים דלהלן שהוצרכנו לימוד מיוחד להקדש לתרומה ולמעשר — שאין זה אלא גילוי מילתא על הגדרת 'חומש' שאמרה תורה (פני יהושע).

'הואיל וגזברין תובעין אותו בשוק' — מלשון 'בשוק' נראה לדייק שהגזבר אינו רשאי לבוא אל ביתו לעבט עבוט, כדין הדיוט. (רש"ש).

ומלשון 'תובעין אותו' משמע שיש לגזבר כח לתובעו, שמשועבד לשלם כשאר חובות. ומסתבר שיכולים לגבות מנכסיו אעפ"י שחייב חומש אינו אלא מצוה בעלמא. וכמו שאמרו (בקדושין יג) שאם שעבודא דאורייתא גובים מנכסיו לקרבנות שמחויב בהם (אילת השחר — לגרא"ל שטינמן שליט"א).

'נראין דברי ר' אליעזר בהקדש ודברי חכמים במעשר' — לאור דברי רבי בברייתא הראשונה, מה שאמר כאן 'דברי חכמים במעשר' — היינו בחול בלבד, אבל בשבת נראין דברי ר' אליעזר. [ויש לומר שלכך סתם רבי דבריו, לפי שכל דברי חכמים בברייתא זו נאמרו רק בחול, שהרי בשבת גם הם מודים שחילל, כדאמר ר' יוחנן. הלכך נראים דבריהם במעשר במלואם, שבחול אסור. ואולם הרמב"ם פסק (מעשר שני ה"ב) גבי מעשר שלא נתן את החומש — לא יאכל, ואפילו בשבת (וע' רדב"ו). ופרש בספר אמת ליעקב, שמקורו ממשמעות הברייתא השניה, שאמר רבי 'נראין דברי חכמים במעשר' ומשמע מסתימת הדברים אפילו בשבת לא יאכל].

'תרומה אינה משתלמת אלא מן החולין, דרחמנא אמר ונתן לכהן את הקדש — דבר הראוי להיות קדש' — מרש"י (כאן ובפסחים לב) מבואר שהדין הזה שמשלם פירות חולין ולא מעות — דוקא בור האוכל תרומה בשגגה, משום שהתשלומין נעשים תרומה, אבל לא בור האוכל תרומה במזיד. וכך הם פשוטם של דברים, שהרי מקור דין זה נלמד מונתן לכהן את הקדש — והלא במזיד אינם נהיים 'קדש'.

ואולם הרמב"ם (תרומות י"ח) כתב: 'כל האוכל תרומה, בין בשוגג בין במזיד — אינו משלם אלא מן החולין המתוקנים'. וצריך באור מאין מקורו (משנה למלך שם).

ובחדושים על הש"ס המיוחסים לגר"ח מבואר, שיש להוכיח מכמה מקומות שדין תשלומין ב'דבר הראוי להיות קדש' והדין שהתשלומין נהפכים להיות תרומה — שני דינים נפרדים המה, ואפשר קיומו של האחד ללא חבירו. שדין 'דבר הראוי...' אין ענינו משום שיעשה קדש לכשישלם, אלא ענינו לשלם מסוג הקודש שאכל [וישנה דעה האומרת שמשלם רק ממינו]. ועל כן אפשר שאף האוכל במזיד, אין תשלומיו כתשלומי גזילה גרידא, אלא גם במזיד תשלומיו מיוחדים בגדר 'תשלומי תרומה' (וכן משמע בירושלמי, ע"ש). ולכך סובר הרמב"ם שהדין הזה שמשלם כמו מה שאכל, קיים גם במזיד.

עוד מבואר שם שמלשון הרמב"ם משמע שזה שצריך לשלם 'מן החולין', נובע מהדין הכללי שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (פסחים עא ועוד. [וע' שפת אמת — תרומות ז,א]).

לכאורה נראה לפי הסבר זה אכן אין צורך בתשלומי פירות דוקא באוכל במזיד, וכשיטת רש"י, אלא שהיות וגם במזיד הוא בגדר 'תשלומי תרומה', צריך שיביא מן החולין דוקא ולא מן הטבל שאינו חולין גמורים, וכדין כל דבר שבחובה, אך יכול לשלם מכל דבר ול"ד פירות).

'חומשו מהו שיתחלל על האסימון' — מסתבר שהבעיה אינה רק לגבי אסימון אלא אף לענין שאר דברים, שאם לא נאמר וצרת הכסף על החומש, יכול לעשותו מכל דבר (אילת השחר).

(ע"ב) 'גבי הקדש כתיב ויסף חמישית, אע"ג דכי שקלת ליה לוי'ו דויסף ושדית ליה על

חמישית סוף סוף הוה ליה חמישיתו' — רש"י כתב שאין אומרים 'גורעים ומוסיפים ודורשים' אלא לסוף מלה או לתחילתה, הלכך אין להוסיף וי"ו לאמצע 'חמישית' ולדרוש 'חמישיות'. ואילו בתוס' רבנו פרץ כתב להוכיח (מבכורות מד:) שגם באמצע תיבה דורשים כן. [והריטב"א תירץ פרש"י, ששם לא למדנו דין מחודש מאותה דרשה אלא פירושא דקרא הוא שלמדנו]. ותירץ, לפי ש'חמישיות' אינה תיבה בשום מקום במקרא.

'ותיפוק ליה דהוה לי הקדש שני... חומש כתחילת הקדש דמי' — מבואר בגמרא שבהקדש שני אין תוספת חומש, אבל על החומש יש חיוב חומש. ובמעשר הדין להפך — אין חומש על חומש כמבואר כאן, אולם יש חומש על חילול שני (כמו שהביא התוס' ממנחות פב.).

ויש להסביר הדברים: תוספת חומש, הן בפדיון הקדש הן במעשר, נאמרה רק בבעלים הפודה ולא באדם אחר, אלא שהבעלות בהקדש לענין תוספת חומש, עיקרה תלוי במקדיש, שהרי המקדיש הוא המוסיף את החומש ולא המתכפר. ובמעשר, הקובע הוא בעל הממון. [וגם לדעת האומר מעשר — ממון גבוה, הרי הוא שלו לענין זכות האכילה, משא"כ בהקדש]. הלכך כשחילל את ההקדש על חפץ אחר, אין הקדושה השניה חלה על השני מצד האדם, אלא קדושת החפץ הראשון היא שנתפשה על השני, לכן אין שם תוספת חומש אם יחללנה. אבל החומש הלא הוא בעצמו הקדשו, ולכן מוסיף עליו חומש. ובפרט לפי מה שנוקטים אנו שאין החומש מעכב, 'ואכנפשיה מוסיף חומש'.

אבל במעשר, כיון העיקר תלוי בבעל המעשר — שהרי אם נתן מעשרו לאחר, ואח"כ פדהו הנותן, אינו מוסיף חומש (כדלעיל מה:). והרי על החומש איננו בעלים, מפני שאינו מעשר שלו אלא מעשר שמים, שציותה תורה שיקדש עוד חומש בקדושת המעשר ויאכלנו בירושלים, הלכך אין מוסיף חומש על חומש. ומאידך, בחילול שני עדיין הוא בעליו — לכן מוסיף חומש (עפ"י אמת ליעקב, ע"ש. וכעין זה באור שמש ערכין ז, ב. וע"ע: קהלות יעקב מד.).

'דלמא לענין חומש קאמרת' — ובחומש של פדיון מדובר ולא בחומש של מעילה. ונקט 'מעילה' משום שבמעילה גם כן יש חומש, והואיל וממעט שלמים ממעילה ממש [שאין לפרש גם בזה חומש — שהרי הפודה שלמים שהוממו חייב בחומש, כדמוכח ממנחות פב], לכך נקט לשון 'מעילה' המתפרשת בשתי משמעויות, מעילה ממש וחומש (עפ"י רמב"ן, ע"ש. ולרבנו תם [גירסה ו] פירוש אחר בברייתא — ע' בחדושי הרשב"א הריטב"א ותורא"ש. וע"ע במאירי; קהלות יעקב מג; אבי עזרי מעילה א, ה).

דף נה

'מסתברא לסוף הקדש הו"ל לדמויי שכן נתפס מנתפס' — פירש הריטב"א: כל 'סוף הקדש' הוא עצמו קדוש וראוי לעמוד בקדושתו. וכן 'אמצע הקדש' על הרוב — כי אין מחללים תחילת הקדש מסתמא אלא בהקדש שני שראוי להיות קדוש. משא"כ דבר הנקרא 'תחלת הקדש' כגון בית ושדה וכד', הם דברים שאינם קדושים לעולם [שאם כן, הרי 'סוף הקדש' הם נקראים] וסופם להתחלל.

שיכול לצרפו עם מעשר אחר (דרבנן) או לחלל מעשר אחר על מטבע גדול ולחלל גם את זה על אותו מטבע.

דפים נג — נד

קכא. חומש שאמרה תורה — כמה הוא? חמישית מלגו או חמישית מלבר?

הוכיחו מסתם משנה במסכת ערכין שהחומש שאמרה תורה בפדיון הקדש — מלבר הוא וכן הוא כל 'חומש' (שבתורה), כלומר חמישית מהסך הכולל שהוא רבע מהקרן — כגון הפודה הקדש השווה עשרים, נותן עשרים וחמש להקדש. ומחלוקת תנאים בדבר; רבי יאשיה אומר חומש מלבר (ויסף תמשתו עליו — שיהא הוא וחומשו חמשה). רבי יונתן אומר: מלגו (תמשתו — חומשו של קרן). להלכה, חומש מלבר, כסתם משנה בערכין.

דף נד

קכב. א. האם מתן החומש מעכב בפדיון מעשר שני והקדש?

ב. האם דין החומש כדין הקרן שממה שזה ניתן זה ניתן, אם לאו?

ג. האם שייך חיוב חומש על החומש?

ד. האם החומש נידון כתחילת הקדש או כהקדש שני (= הקדש המותפס תחת הקדש אחר)? האם יש תוספת חומש בפדיון הקדש שני?

א. הוכיחו ממשנת דמאי שאין החומש מעכב, לפי שהוא תוספת העומדת לעצמה ואינו בכלל הפדיון עצמו — שלכך אין חומש בפדיון דמאי, הואיל ואין החומש מעכב בדאורייתא אינו בדרבנן. ורצו לתלות שאלה זו במחלוקת תנאים, ודחה רב פפא שלדברי הכל אין החומש מעכב את הפדיון, אלא שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע האם עד שלא הוסיף חומש מותר באכילת המעשר מחוץ לירושלים, או שמא אסרו חכמים לאכלו מחשש שמא יפשע ולא יתן חומש. וכן בהקדש אמרו חכמים לא חילל עד שיוסיף חומש. ורבי מחלק; בהקדש, הואיל והגזברים תובעים אותו בשוק — אין לחוש לפשיעה. משא"כ במעשר. ובשבת אפילו במעשר יאכל, משום וקראת לשבת ענג. אמר רבי יוחנן: הכל מודים בשבת בהקדש שחילל, משום עונג שבת ועוד שהגבאים תובעים אותו בשוק. (מדבריו למדנו שלדברי הכל אין החומש מעכב).

א. כן פסק הרמב"ם שבשבת בהקדש — חילל (ערכין ז, א). אבל לענין מעשר פסק הרמב"ם (מעשר שני ה, יב) כרבי יהושע שאסור לאכול המעשר כל עוד לא נתן החומש, אפילו בשבת (ע"ע אמת ליעקב בבאור טעמו). ויש פוסקים כרבי (מובא במאירי).

ב. יש אומרים שאם נתן משכון על החומש, שוב אין חשש פשיעה ורשאי לאכול אף בחול (מובא במאירי).

ג. הואיל והחומש אינו מעכב, יש לעיין בספקות [כגון טומטום ואנדרוגינוס שפדו, שהם ספק אשה — שאינה מוסיפה חומש לר"ת], האם מוסיפים חומש משום חומרא בספק דאורייתא, או שמא נידון כספק ממוזן (עפ"י מנחת חינוך תעג, ט).

ד. מבואר בתוס' שגם לפי הצד שחומש מעכב, אם חילל שזה מאה מנה על פרוטה — מועיל, ובלבד שיאמר 'הוא וחומשו'.

יש מי שכתב מסברא שהוא הדין אם חילל הקרן בשווי, ואת החומש חילל על פרוטה אחת — מועיל, הגם שאינו חמישית ממה שפדה את הקרן. וכן להפך, עבר וחילל קרן מאה מנה על פרוטה, צריך לכתחילה ליתן חומש לפי הערך האמיתי, דהיינו עשרים וחמש (עפ"י אילת השחר. וע' גם מנחת שלמה ח"א סו ד"ה עוד רחש, שצדד שהחומש נקבע לפי הערך שהוא מחשיב את המעשר ולא לפי מה שפודה בפועל). ויש מי שכתב שגדר 'חומש' הוא חמישית מהדמים שפודה בהם, ולא חמישית משווי המעשר או ההקדש (ע' קהלות יעקב זרעים כב. וכן נקט כהנחה מוסכמת הגר"ש בחדושי — קסב). ומדבריו נראה שאם החומש אינו שווה חמישית ממה שמתפס בפדיונו, לא יצא ידי חובת 'חומש'.

ב. נסתפקו בגמרא האם חומשו כמותו אם לאו. ונפקא מינה למחלל הקדש, האם יכול ליתן החומש בקרקע או שמא דינו כקרן שאין ההקדש מתחלל על הקרקע. וכן לענין תשלומי תרומה המשתלמים בפירות חולין בלבד. וכן לענין חילול מעשר על אסימון (ושאר חפצים. איה"ש). ואמר רבא שחומשו כמותו (שממה שזה משתלם זה משתלם, אבל יש חילוקים אחרים ביניהם, לענין תוספת חומש על חומש ולענין שאין החומש מעכב. עתוס' וש"ר). וכן סיעו רבינא מהברייתא.

ג. לענין גזל ותשלומי תרומה שנינו שנותן חומש על חומש, כגון שכפר ונשבע על החומש והודה, או זר שאכל החומש שנתן לכהן. (וחמשתי — לשון רבים; ויסף חמשייתו עליו — קח וא"ו ד'ויסף' והשלך לסוף המלה הסמוכה, הרי 'חמישתו' — לשון רבים). וכן לענין חילול הקדש, אמר רב טביומי בשם אביי: מוסיף חומש על חומש (ויסף חמישית כסף ערכך עליו — מקיש חומשו לכסף ערכו).

א. כן נראה מדברי הרמב"ם (ערכין ז, ב. ע"ש באו"ש ועוד; אבי עזרי מעילה א, ה. והמנ"ח (שנג, ג) כתב שהרמב"ם השמיט דין זה). וצ"ע בדברי המאירי שנקט כדין פשוט שאין חומש על חומש בפדיון הקדש.

ב. בנהנה מן ההקדש, יש חומש על חומש, שאם חזר ונהנה בשגגה מן החומש — מביא חומש עליו (רמב"ם מעילה א, ה; מאירי).

אבל לענין מעשר לא נזכר בשום מקום, אף לא כספק, דין תוספת חומש על החומש.

ד. אמר רבא: חומש — כתחילת הקדש דומה [ולא כהקדש שני]. ולכן אעפ"י שאמר רבי יהושע בן לוי, על הקדש שני אין מוסיף חומש בפדיונו (ואם המקדיש יגאל את ביתו... — ולא המתפיס; ואם בבהמה הטמאה... — ראשונה משמע), החומש אינו בכלל זה, ויש תוספת חומש על החומש, כאמור. א. יש מדייקים מדברי הרמב"ם (מעילה א, ה) שאין תוספת חומש בנהנה מהקדש שני (ע' אבי עזרי שם באורך).

ב. במעשר, מוסיף חומש על חילול שני, כמוכח במנחות פב (תוס').

דין מעילה אמור גם בהקדש שני.

דף נה

קכג. מה דין האומר 'פרה זו תחת פרה זו של הקדש'; 'טלית זו תחת טלית זו של הקדש'? ומה הדין כאשר שם דמיהם, 'פרה זו בחמש סלעים תחת פרה של הקדש'...?